

פרשת משפטים: העבדות - תיקון האדם והחברה

א. מעברים וחיבורים

המעבר החד בין פרשת יתרו, בה קראנו על המעמד המרומם של קבלת התורה, לבין פרשת משפטים המרובה במצוות חברתיות וכלכליות, העוסקות בחיי החולין של האדם, בין אדם לחברו, מעלה תמיהה - האם אכן המעמד המרומם בסיני הגיע לסיומו? האם אכן תם גילוי האלוקות הבהיר במציאות ועתה מתחילה הירידה לחיי המעשה והניתוק מהרוממות? המילה הראשונה בפרשה מלמדת שישנו קשר הדוק והכרחי בין המעמד בסיני לבין חיי המעשה - ואלה המשפטים - ואלה מוסיף על הראשונים - מה הראשונים מסיני, אף אלו מסיני.¹

החיבור מוכרח הוא גם מתמונת המסגרת של מעמד סיני, שהרי בסימנה של פרשת משפטים נשזר חלקו הנוסף של מעמד סיני, דבר המורה על מסגרת אחת שבתוכה מצויים המעמד המרומם וחיי החולין יחדיו, מסגרת המביאה את האדם הישראלי למלא את דרישת הקב"ה 'וְאִנְשֵׁי קִדְשׁ תִּהְיוּ לִי', מלאכים יש לו לבורא די והותר, הדרישה היא להביא את הקדושה לתוככי מציאות החולין.²

ב. קניין עבד עברי

דברים אלו מקבלים ביטוי משמעותי מהפרשייה הראשונה אותה בחרה התורה להציב מיד אחרי מעמד סיני - פרשיית קניין עבד עברי. פרשייה זו מבטאת את שיא השפלות אליה יכול האדם הישראלי להגיע, מצב בו הולך הוא מרצונו או בעל-כורחו להימכר לאחיו הישראלי לעבדות. הצבתה של פרשייה זו המבטאת את שיא חיי החולין ושיא השפלות בסמיכות למעמד סיני מבטאת את המגמה אותה רוצה התורה להנחיל בכל פרטי הדינים החברתיים והכלכליים שבפרשת משפטים - חדירת והשפעת מעמד סיני עד לפרטי חיי החולין.³

אחד הדינים המהווים קושי הלכתי ורעיוני יחד הוא היכולת להשיא את העבד העברי לשפחה כנענית, דבר הנוגד את איסור התורה ליהודי לשאת שפחה כנענית. כיצד יובן הדבר - וכי עבד עברי ירד ממעמדו בו היה מקודם מכירתו לעבדות? האם קדושת ישראל שבו נפגמה בעקבות המכירה לעבדות, כאשר מעתה שם עבד לו ולא שם ישראל?⁴

שאלות אלו הן פועל יוצא של שאלה בסיסית בקניין עבד עברי - מה קונה האדון בעבד, האם הוא קונה בו את ישותו העצמית, או שמא אין לאדם בעלות על גופו למוכרו, ולכן גם הקניין אינו קניין הישות אלא הרשות?

¹ רש"י (שמות כא, א); מכילתא (משפטים, א).

² רבי מנחם מנדל מקוצק (אמת ואמונה, עמ' קכו, ירושלים תשל"ב).

³ על הקשר בין פרשיית עבד עברי למעמד סיני, ראה: רמב"ן (שמות כא, ב): "מפני שיש בשילוח העבד בשנה השביעית זכר ליציאת מצרים הנוכח בדיבור הראשון, כמו"ש וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך ה' אלהיך"; כלי יקר (שמות כא, ב): "כשם שהיית עבד וחופשה ניתן לך כי פדיתך מבית עבדים, כך תקרא דרור וחופשי לעבדך הנמכר לך בגיבתו"; אברבנאל (שמות כא, ב): "כנגד לא תרצח הביא מיני הרצחה שאפשר שיעשה האדם לחברו. והראשון מהם הוא כשיקנה אותו לעבדות בהשתעבדו בו כל ימיו כי זו היא רצחה בחיים כי כמו שתיאר הכתוב הצדקה בשם חיים ואמר וחי אחיך עמך ככה ייחס ההשתעבדות שהוא הפך הצדקה לרצחה".

⁴ התורה מציגה את העבד בלשון 'עברי' ולא 'ישראלי', דבר הניתן לפרשנות דואליות, ראה: רבינו בחיי (שמות כא, ו); העמק דבר (שם) המבארים את השפלות אותה מציגה התורה בירידה ממעמד ישראל. לעומתם ראה: שם משמואל (משפטים, תרע"א) המציג היבט שונה לדבר.

1. מהות העבדות

התשובה לשאלות אלו היא בהבנה ברורה של העבדות:

ניתן להביט על העבדות בבי' היבטים שונים - האחד משפטי, והשני אישיותי ונפשי.⁵ ההיבט המשפטי נובע מתורת הקניין הפרטי שיש לאדם, באמצעותה יכול הוא לנכס לעצמו נכסים, כאשר אחד מקנייניו של האדם הוא קניין עבד עברי, קניין המורה על ההיבט המשפטי כבכל קניין.⁶ לעומת זאת, ההיבט האישיותי בקניין העבד הוא בעצם שינוי אישיותו של העבד, שינוי הנובע מעצם העבדות בה מצוי, עבדות המחילה עליו שם עבד ולא שם ישראלי. כלומר, עבדות אינה רק עשיית מעשים בפועל, מחמת שייכותו הקניינית-ממונית אל אדונו לשרתו, אלא יש בה גם מימד של שינוי מעמד.

שני היבטים אלו, הקניין המשפטי והקניין האישיותי, התנסחו ע"י הראשונים כקניין ממון וקניין איסור - קניין ממון הוא קניין משפטי לעבדות גרידא, לעומת קניין איסור המורה על שינוי אישי שחוה העבד במעמדו הנוכחי.

שני קניינים אלו מהווים יחד את העבדות ומשלימים את פרטי ההלכות השונות בקניין העבדות. אך כאמור, השאלה היא איזה קניין משמעותי יותר?

נשוב להיתר העבד בשפחה כנענית: להיכן משוייכת הלכה זו - האם ההיתר נובע מדין קניין האיסור, מחמת הפגם בקדושת ישראל בגין הירידה ממעמדו הקודם, שאינו עוד במעמד ישראל רגיל אלא במעמד עבד, דבר המקנה לו יכולת נישואין לשפחה, דבר האסור לישראל שאינו עבד. או שמא, ההיתר אינו מצד מעמדו האישיותי, אלא נישואיו לשפחה מהווים ביטוי לקניין הממוני של האדון בו, בו יכול לחייבו לעובדו גם באופן של הולדת ולדות עבדים משפחה.

2. מחלוקת הראשונים

שיטת ה**תוספות** (יבמות ע"ב ד"ה אלמא) היא, שהמשקל המשמעותי בקניין עבד עברי הוא הקניין הממוני, כאשר המשך חיובו במצוות מלמד על השארת מעמדו כמקודם, עדיין שם ישראל לו, אלא שכעת הוא ברשות אדון אחר:

והא דשרי בשפחה כנענית, היינו משום שצריך שיעבוד את רבו בין ביום בין בלילה, כדכתיב כי משנה שכר שכיר עבדך דשכיר קרייה רחמנא.

העבד קרוי 'שכיר', מעשה ידיו קנויים לאדונו אך לא גופו. לכן, ההיתר בשפחה מהווה חלק מצורת הקניין ולא מהווה סימן לקניין האישיותי.

לעומת זאת, סבור ה**ריטב"א** (קידושין טז ע"א)⁷ שיש לתת משקל רב יותר לקניין האיסורי המצוי בעבדות, קניין המסמל את הקניין האישיותי של העבד.

לדבריו, ההיתר להשיא את העבד העברי עם שפחה כנענית מהווה נגזרת של הקניין האיסורי, קניין המגדיר את מעמדו של העבד כעבד ולא כישראלי בקדושתו המלאה, וממילא מחמת הפגימה בקדושת ישראל שבו הותר לו לישא שפחה כנענית.

⁵ בעניין בי' סוגי עבדות אלו, הגופנית והנפשית, ראה: **הגר"ז סולובייצ'יק** (חידושי הגר"ח על הש"ס, קידושין, בעניין עבד עברי גופו קנוי); **הגר"ד סולובייצ'יק** (זמן חירותו עמ' 39); **הגר"מ חרל"פ** (מי מרום ח"ו פרק יח): "העבדות איננה רק ביחס לגוף, אלא בעיקר ביחס לנשמה שכן העבדות גורמת לירידת הנפש והנשמה, כמו שמצינו שעבד עברי מותר בשפחה כנענית, הרי שהעבדות פועלת על הנפש שתצא מכלל הלאו של וְלֹא יִהְיֶה קֶדֶשׁ. ולא עוד, אלא שכל רגשי שפלות העבדות אינם אלא מצד הנפש"; השווה כן לדבריו **מי מרום** (ח"ד הגדה של פסח, עמ' ד-ו).

⁶ **קידושין** (פ"א מ"ב): "עבד עברי נקנה בכסף ובשטר".

⁷ ראה עוד: **ריטב"א** (קידושין יד ע"ב; שם כ ע"א).

כשנעמיק יותר במחלוקת זו בין התוספות לבין הריטב"א, הרי ששיטת התוספות שאין ביכולת האדון לקנות את הישות העצמית של חברו, מובנת לאור דברי **הבבלי בבא מציעא** (י ע"א): "כי לי בני ישראל עבדים - עבדי הם, ולא עבדים לעבדים", וביאר **רש"י**: "שטרי קודם".⁸ היינו, אין ביכולת האדם למכור או לקנות את הישות העצמית, בזה אנו קנויים לבוראנו יוצרנו, אך כן יכול הוא אדם למכור או לקנות את ההשלכות הממוניות הנובעות מהאדם עצמו. אולם, שיטת הריטב"א צריכה ביאור רב - כיצד יתכן הדבר בו יקנה אדם את חברו קניין ישותי עצמי, ויותר לו מתוקף ירידתו בדרגת הקדושה לשאת שפחה כנענית?

3. העבדות: תיקון האדם והחברה

ביאור הדבר כך הוא:⁹

הנמכר ע"י בית הדין לעבד מחמת גניבתו אשר גנב ואין לו מה לשלם, או המוכר עצמו לעבד מרצונו החופשי מחמת חוסר יכולת כלכלית, הם אנשים שהעבדות מסוגלת אליהם וטבועה באישיותם, מסוגלים הם להכיל רשות אחרת השולטת עליהם, וממילא נמשכים הם למחוזות אלו הראויים להם. אנשים מסוג זה יכולים לאבד צלם אנוש בהתמסרותם לעבדות. הגם שנפשם מכוונת למקום שפל זה, מ"מ אין זה רצון התורה שאדם ישלם ויכבוש את אישיות האחר בצורה כזו. לשם כך באה התורה ומזכירה לאדון שעליו להתנהג בצורה הראויה המכבדת את צלם האנוש של האדם, שבן ישראל הוא, דבר הבא לידי ביטוי בצורות הקניין המקובלות; כסף ושטר, צורות קניין המורות שיש לעבד אישיות, יש לו מה למכור. כמו"כ זמני השחרור הקבועים מראש מהווים הגבלה ברורה ליכולת ההשתעבדות המוחלטת של העבד לאדונו ויכולת ההתעמרות של האדון בו. בנוסף לכך, משך ימי העבדות מלווים במתן כבוד הדדי לעבד, "כי טוב לו עימך": עימך במאכל ועימך במשתה - שלא תהא אתה אוכל פת נקיה והוא אוכל פת קיבר, אתה שותה יין וישן והוא שותה יין חדש, אתה ישן על גבי מוכים והוא ישן על גבי התבן. מכאן אמרו, כל הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו.¹⁰ וביאר **התוספות** (קידושין כ ע"א ד"ה כל): איתא בירושלמי, דפעמים אין לו אלא כר אחת - אם שוכב עליו בעצמו, אינו מקיים כי טוב לו עמך. ואם אינו שוכב עליו וגם אינו מוסרו לעבדו, זו מדת סדום. נמצא, שעל כרחך צריך למסור לעבדו, והיינו אדון לעצמו. התייחסויות אלו מורות שעדיין צלם אנוש מצוי בעבד העברי, שיש להתחשב בו באופן סוציאלי.

המטרה המרכזית בכך היא, שאדם זה שנפשו נפש של עבד, אשר מעמדו בחברה נמוך עד למאוד חרף הגניבה שביצע וחרף מעמדו העכשווי כעבד, יוכל לחזור לאחר יציאתו מן האדון לחברה ולחיות בה כאחד ממנה. זו מטרתה של העבדות, של האדון המופקד על ביצועה, לתת לו לעבד את הכלים להתמודדות בחברה, לאחר שיצא מעם האדון.¹¹

⁸ **רש"י** (ויקרא כה, נה; שם כה, מב). ראה עוד: **ירושלמי** (בבא מציעא פ"ו ה"ב): "רב אמר, כי לי בני ישראל עבדים, אין ישראל קונן זה את זה".

⁹ הדברים לקמן מיוסדים על דברי **הרא"ה קוק** (אגרות הראיה, ח"א אגרת פט).

¹⁰ **קידושין** (כ ע"א).

¹¹ השווה לדברי **רש"י הירש** (בראשית יד, יד): "וַיִּרְקֶה אֶת חֲנִיכָיו וְלִידֵי בֵיתוֹ... וַיַּחֲלֶק עֲלֵיהֶם לְלֶחֶם הוּא וְעַבְדָּיו - חֲנִיכָיו אֵלֶּה וְלִידֵי בֵיתוֹ קְרוּיִים בְּפֶסֶק הַשְּׁנֵי עַבְדָּיו. וַיֵּשׁ בְּכֶךְ כְּדִי לְהַאֲרִי אֶת עֵינָיו עַל טִיב הָעַבְדּוֹת בְּעַם אֲבֵרָה. הֵייתָה זֶה דֶּרֶךְ כְּדִי לְהַצִּיל נַפְשׁוֹת מִן הַהִשְׁחָתָה הָאֵלִילִית לְאַמֵּת הַצְּלוּלָה שֶׁל אֲבֵרָה. הָעַבֵּד הַיְּהוּדִי הִיָּה לַיהוּדִי, בְּנֵיו נִוְלְדוּ לְבֵית אֲבֵרָה"

לצורך כך באו כל הפרטים הללו, לשרש את התכונה העבדותית הטבועה בנפשו של העבד, דבר הזקק שינוי מעמד אישיותי, להאיר לו את הצד הישראלי, להדגיש שאדם זה הוא חלק אלוקי ממעל שלא ראוי לו שאחרים ישתעבדו בו. דבר זה ראוי הוא להיעשות ע"י כך שהאדון, בציווי התורה, יקנה במקצת את גופו של העבד, את צד הנפש העבדותית שלו, יתקן אותה לאור העבדות התורנית הקבועה בתורה לפרטיה, ויחזיר אותה אל קרבו של העבד לאחר צאתו אל החברה בה מצוי. עולה מכך, שיש בו בקניין האיסור מימד מסויים ולא גמור של קניין גופו של העבד, לצורך העלאתו משאול תחתית.

זו כוונת הריטב"א המחזק את קניין האיסור של האדון בעבד, את קניין הישות העצמית במטרה להגיע ליעוד אותה רואה התורה בהעלאת נפשו של העבד למקורה ושילובו בחברה. ואכן, מגמת התורה היא שהעבד ישתחרר מתכונות נפש קלוקלות אלו, אך במידה ורצונו הוא להישאר בעבדות אצל אדונו, "אֶהְבֶּתִּי אֶת אֲדֹנִי אֶת אִשְׁתִּי וְאֶת בְּנֵי לֹא אֶצֵּא חֶפְשִׁי"¹² אזי:
וְהִגִּישׁוּ אֲדֹנָיו אֶל הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוּ אֶל הַדָּלֶת אוֹ אֶל הַמְּזוּזָה וְרָצַע אֲדֹנָיו אֶת אֲזָנוֹ בַּמַּרְצֵעַ וַעֲבָדוּ לְעַלְמָם.¹³

לאור הדברים, הישארות זו אינה מסמלת פן חיובי בנפשו של העבד, שהרי בהישארותו אצל האדון הוא מטיב לבטא שנפשו הוא נפש של עבד ולא הצליח להתרומם מכך. **הרב יוסף חיים** ביאר,¹⁴ שראשי-התיבות של 'אוזן', 'דלת', 'מזוזה', הם: 'אדם'. כוונתו היא, שאדם כזה הממשיך את עבדותו וממאן לצאת לחופשי, אינו בגדר אדם, מאבד הוא את הצלם אלוקים הבסיסי שבו,¹⁵ וכדברי **רבינו בחיי** (שמות כא, ו):

ודבר ידוע הוא בנוהג שבעולם, בטבע העבד שעומד ברשות אדונו שהוא מואס את נפשו וקץ בחייו מפני עבודתו שהוא מתאוה שיהיה בן חורין, וזה שהוא חפץ שיישאר בעבדותו ושיהיה עליו אדון זולתי ה' יתברך הנה זה דבר מחודש מאד... הרי זה נחשב לו לחטא, כי יתנכר אל האדון העליון יתברך אשר הזהירו בקבלת התורה מעבדות זולתו והוא פורק ממנו עתה עול מצוותו.

מעשה הרציעה הנעשה באוזנו אף הוא מביע רעיון זה, כדברי **הבבלי קידושין** (כב ע"ב):
מה נשתנה אוזן מכל אברים שבגוף? אמר הקב"ה, אוזן ששמעה קולי על הר סיני בשעה שאמרתי כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים, והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע. וביאר **המהר"ל** (חידושי אגדות שם כב ע"א, ח"ב עמ' קלא), שהאוזן מבטאת את שלימותו של האדם ביש אדם, שהרי חרש פטור מהמצוות והגורם לחירשותו של אדם משלם לו דמי כולו.¹⁶
לאור זאת כתב:

כל עבדות בעולם הוא עניין חומרי... וטעם זה, כי העבד מקבל עליו האדם בעל חומר וגוף להיות אדון שלו, הנה בזה נעשה העבד חומרי לא כמו שאר אדם שהוא תחת רשות ה' יתברך, ולפיכך ראוי שיהיה נרצע העבד, מפני שנתקלקל האוזן שהוא הקבלה שלו, שעל ידי

והיו חניכי הבית. העבד היהודי היה בן ברית. ויש ביחס זה משום ניגוד חריף לעבדות של התקופה החדשה ביותר, - בה אסורה על העבד כל תרבות רוחנית ומוסרית; השווה רעיון זה גם לדבריו במקום אחר, **רש"י הירש** (שמות כא, ו).

¹² **שמות** (כא, ה).

¹³ **שמות** (כא, ו).

¹⁴ **בן יהודה** (קידושין כב ע"א ד"ה אמר).

¹⁵ בזה יובנו דברי **הרב משה סופר** (תורת משה, פרשת משפטים ד"ה ורצע אדונו - הראשון), שדין 'כי טוב לו עימך במאכל ובמשתה' לא מתקיים בנרצע. לאור הדברים האמורים יתיישב הקושי מדוע דווקא ביחס לעבדות נרצעים ולא על כל עבירה שעובר האדם ששמע את קול ה' בסיני. לאור הדברים, אין הרציעה מהווה עונש על עצם המכירה של העבד לעבדות, בכך שגנב ואין לו מה לשלם, אלא העונש הוא על רצונו להמשיך ולהיות עבד לאדונו. וכדברים אלו כתב **מושב זקנים** לבעלי התוספות (שמות כא, ו).

¹⁶ **בבא קמא** (פה ע"ב).

קבלה זאת היה ראוי להיות אדם גמור כאשר ראוי והוא מבטל קבלתו כאשר ירצה להיות עבד וזהו טעם הרציעה...

ולפיכך אמר דלת ומזוזה שהיו עדים שישראל הם עבדים של הקב"ה, וזה שנרצע מורה על פחיתותו שמקבל אדנותו של אדם, ולכך יפחת אוזן שהוא בית קיבול שלו עד שנחשב כמו גולם, כי העבד הוא חמרי, גשמי מורה על פחיתותו שמקבל אדנותו של אדם, לכך יפחת האוזן שהוא בית קיבול שלו עד שנחשב כמו גולם. ואלו דברים הם סתרי חכמה מאוד.

ג. 'ממצרים גאלתנו... ומבית עבדים פדיתנו'

ב' היבטים אלו בעבדות עבד עברי - הקניין הממוני המבטא את הרשות לעבודה, והקניין האיסורי המבטא את השייכות העצמית, מובעים גם ביחס לגאולת ישראל ממצרים. שעבוד המצרים את ישראל היה כפול, כדברי **בית הלוי** (שמות יג, יז):

המצריים בשיעבודם שתי רעות עשו לישראל - אחת, רעות הגוף במה ששעבדו בהם בחומר ובלבנים. עוד עשו להם רעות הנפש שהחטיאו וקלקלו אותם ע"י שעבודם הקשה.¹⁷

בכך, הגאולה צריכה להיות כפולה - גאולת הגוף והנפש.

שאלו את **הרב חיים סולובייצ'ק**¹⁸ מה ההבדל בין לשון 'גאולה' ללשון 'פדיה'?

והשיב, לשון 'גאולה' מורה על העברה טריטוריאלית מרשות לרשות, ולשון 'פדיה' מורה על חילול הקדושה והפקעת האיסור, כפדיון הקדש ומעשר שני.

והוסיף ביחס ליציאת ישראל ממצריים, עפ"י **המדריך** (ילקוט שמעוני, פרשת בא, רמז רח):

קומו צאו - מלמד שהיה פרעה דופק על פתחן של משה ואהרן.

א"ל, הא שוטה בלילה אנו יוצאין. א"ל, קומו צאו... א"ל, ומבקש אתה לכלות את המכה הזו ממך אמור הרי אתם ברשותכם הרי אתם עבדי של הקב"ה.

התחיל פרעה צווח, לשעבר הייתם עבדי אבל עכשיו הרי אתם בני חורין הרי אתם ברשותכם.

מבואר, שפרעה היה צריך לשחרר את ישראל בלשון של שחרור.¹⁹

והטעם לכך, שבברית בין-הבתרים נגזרה גזירה 'ועבדום ועינו אותם' שישראל יהיו עבדים לפרעה, ומעתה צריכים שחרור כדין שחרור עבדים. א"כ, חוץ ממה שנגאלו מהרשות הטריטוריאלית היה צורך לפדותם משם עבד שחל עליהם. וזו הכוונה: 'ממצרים גאלתנו' - מרשות מצרים. 'ומבית עבדים פדיתנו' - משם עבד.²⁰

לשם כך הוצרכו ישראל לשני גואלים, משה ואהרן: "האחד לגאול את הגוף והשני לגאול את הנפש. משה גאל את הנפש ואהרן היה אוהב שלום ורודף שלום גאל את הגוף".²¹

¹⁷ כע"ז, ראה: **אברבנאל** (הגדה של פסח זבח פסח, עמ' רמד): "הראשונה, היותם נכנעים תחת יד אחרים... כנגד זה אמר הוציאנו מעבדות לחירות, רצונו לומר להיותם בני חורין ולא נכנעים לשום אדם. השנייה, שמלבד ההכנעה שהיה להם שמה היו משתעבדים בהם עבודת פרך כאילו בני ישראל היו להם עבדים נרצעים מקנת כספם ועל זה אמר ומשעבוד לגאולה".

¹⁸ **חידושי הגרי"ז** (תני"ך ואגדה, תשמ"ו אות ריא); **הגדה של פסח מבית לוי** (עמ' קפט).

¹⁹ ראה כן גם **הרב צבי הירש קלישר** (הגדה של פסח, יציאת מצרים, עמוד נה; הוצאה ישנה, עמ' 37).

²⁰ כע"ז, ראה: **בית הלוי** (דרוש טז ד"ה והנה בחג): "ביום הראשון נאמר יצאו בני ישראל מארץ מצרים דהיינו ממדינתם, וביום השביעי נאמר ויושע ה' את ישראל מיד מצרים דהיינו מרשותם דיד הוא רשות וכמו ויקח את כל ארצו מידו דאז כבר היו במדבר ויצאו מארצם רק מרשותם".

²¹ **מי מרים** (ח"ו פרק יח עמ' מב). כגאולת ישראל ממצרים, "כך בגאולה העתידה יהיו שני גואלים, אליהו הנביא ומלך המשיח... תהייה גאולה הגוף והנפש על ידי אליהו הנביא ומשיח צדקנו... שני הגואלים צריכים להופיע ביחד, שכן אי אפשר לגוף בלא נשמה ונשמה בלא גוף, וכשיש הפרדה ביניהם יש הפרדה בין נפש לגוף וזה בלא זה לא יתקיים". השווה לדברי **כלי חמדה** (הקדמה לספר בראשית): "דהנה בגאולת מצריים היו שני גאולות, גאלת הגוף וגאולת הנפש. גאולת הנפש היה ע"י משה רבינו שהוציא את ישראל ממצריים, אמנם גאולת הנפש הייתה ע"י הקב"ה בכבודו ובעצמו".

ד. שעבוד ישראל לקב"ה

כשם שהשעבוד למצריים היה בב' עניינים, כך השעבוד לקב"ה נושא ב' עניינים אלו. יש את מימד תואר השם - עבדי ה', ומימד העשייה בפועל של התורה והמצוות הנגזר מתואר השם הנ"ל. הקניין העצמי של ישראל כעבדי הקב"ה חל במצרים, בעת שפרעה אמר: "הרי אתם ברשותכם הרי אתם עבדיו של הקב"ה", יצאו ישראל מעבדי פרעה ונכנסו לעבדי הקב"ה. אך ההשלכות מתואר השם עבדי הקב"ה, התקבלו במעמד הר סיני בקבלת התורה והמצוות. דברים אלו מתבטאים בדברי **המכילתא** (מכילתא דרבי ישמעאל, יתרו, מסכתא דבחודש פרשה ו):

אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים... כשם שקיבלתם מלכותי עליכם, קבלו גזרותי.

יש הבדל בין קבלת מלכות לבין קבלת הגזירות. קבלת המלכות היא תואר השם, עבדי הקב"ה, והמימוש של תואר זה הוא בעשיית המצוות.²²

בכדי שהעבד יעשה רצון רבו בעל כרחו ששני דברים יוקדמו לה לעשייה זו - קניית האדון אותו לעבד והודעת רצונו של האדון לעבדו. על ידי הקניה משועבד הוא העבד לרצונו של האדון, ועל ידי גילוי הרצון הוא יודע במה לעבדו. על ידי גאולת מצרים נעשו ישראל משועבדים לרצונו של מקום, עבדי ה' ולא עבדי פרעה, על ידי מתן תורה יודעים הם ישראל במה לעובדו.²³

²² ראה עוד: **רמב"ן** (שמות כ, ב).

²³ **פחד יצחק** (פסח, מאמר כא אות ג).